

КОМПЛЕКСНА ГЕОГРАФСКА ОЦЕНКА НА ХЪЛМИСТИЯ И ПЛАНИНСКИЯ ПОЯС В БЪЛГАРИЯ ВЪВ ВРЪЗКА С РАЗВИТИЕТО НА ОВЦЕВЪДСТВОТО

Гешо Гешев, Антон Динев

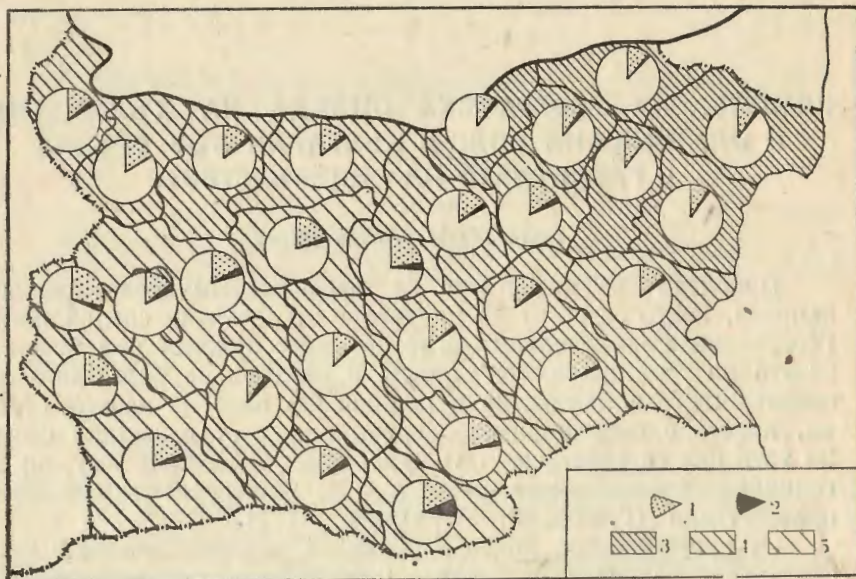
Проблемът за развитието на овцевъдството засяга редица въпроси, които са обект на проучване от различни специалисти. Географските изследвания могат да бъдат полезни при изясняването на териториалните условия и фактори за развитието на овцевъдството в хълмистия и планинския пояс на нашата страна, където е съсредоточена основната част от пасищния фонд. За тази цел са изследвани: 1) природните условия и ресурси; 2) социално-икономическите фактори и 3) инженерно-техническите предпоставки (Г. Гешев, А. Динев, 1977).

От проучванията, които направихме за териториалното разпределение на овцете по окръзи (към 1976 г.), установихме, че тяхната концентрация върху единица пасищна площ е най-голяма в окръзите с най-малко пасищен фонд. Със значително висока концентрация изпъкват окръзите в равнинните части, като Русенски, Силистренски, Варненски и др., които имат три пъти по-малък пасищен фонд на една овца (фиг. 1). Същевременно голяма част от окръзите с най-висок дял на пасищни фондове разполагат с най-малка концентрация в броя на овцете на единица площ. Например между Русенски и Благоевградски окръг тази разлика е 6 пъти. Освен това данните от баланса на земята показват (Е. Петров, Ж. Страшилов, П. Костов, 1976), че пустеещите земи, които представляват един резерв за усвояване, също заемат най-голям дял в окръзите с богат пасищен фонд и ниска териториална наситеност с овце (Кърджалийски, Благоевградски, Смолянски и други окръзи). Въз основа на тези констатации може да се направи изводът, че главните резерви в нашата страна за екстензивното овцевъдство съществуват в планинските територии. Рационалното използване на пасищния фонд зависи от комплекс условия и фактори.

От физикогеографските особености, които имат значение за развитието на овцевъдството, е необходимо да се обърне внима-

ние на релефните и климатичните условия, благоприятстващи в различна степен свободното отглеждане на овцете.

Релефът, включен в изучаваната територия, по височинни пояси обхваща различни площи. Най-значителен дял заема поя-

Фиг. 1. Картохема на относителния дял на пасищния фонд и пустеещите земи от общата площ на окръзите и пасищния фонд в дка на овца (към I. I. 1976 г.)

1 — пасищен фонд; 2 — пустеещи земи; 3 — пасищен фонд до 1 дка на овца; 4 — пасищен фонд от 1 до 2 дка на овца; 5 — пасищен фонд от 2 до 3 дка на овца

Fig 1. A Schematic Map Showing the Relative Share of Pastures and Waste Lands out of the Total District Area and Pastures Available for a sheep in dka (I. I. 1976)

1 — Pasture reserves; 2 — Waste lands; 3 — Available pastures for a sheep up to 1 dka; 4 — Available pastures for a sheep from 1 to 2 dka; 5 — Available pastures for a sheep from 2 to 3 dka

сът с хълмист релеф (200—600 m) — 52,2%. Чувствително по-малки площи се падат на нископланинския (600—1000 m) — 25,8%, среднопланинския (1000—1600 m) — 17,4%, и високопланинския пояс (над 1600 m) — 4,6%. Пасищният фонд е разпределен неравномерно по височинни пояси. От общия пасищен фонд на изучаваната територия най-широко развитие имат пасищата в хълмистия пояс — 60,8%, в нископланинския — 17,2%, в среднопланинския 11,6%, а във високопланинския пояс на тях се пада най-малък дял — 10,4%.

Пасищните терени попадат в места с по-ниска или по-висока средна стойност на хоризонтално и вертикално разчленение на

релефа и наклона. Общата тенденция на увеличаване стойностите на тези морфометрични показатели е от хълмистия към високопланинския пояс. Това отразява достъпността на изучаваната територия, което е от значение при свободното отглеждане на овцете. Ако се вземат под внимание действителните наклони на склоновете, се констатира, че по-голяма част от пасищния фонд е разположен върху земи с наклон от 5 до 15°. Но има и пасища в планинските пояси върху по-стръмни склонове. Действителните наклони трябва да се отчитат преди всичко във връзка с достъпността и с проявата на ерозионните процеси, които често пъти ликвидират изцяло или част от пасищните терени. Такива нарушения се наблюдават в Предбалкана, Източна Стара планина, Източните Родопи и др.

С хипсометрията на изучаваната територия са пряко свързани климатичните условия. Те от своя страна определят периода, подходящ за отглеждане на овцете на открито през годината. За определянето на този период се взимат данните за времетраенето на снежната покривка и проявите на мразовитото време. Изчисленият период на използваемост на релефа в дни през годината по височинни пояси не е абсолютен. Локалните условия могат да внесат известни корекции, но пак той може да послужи като насочващ при определяне на възможностите за екстензивно отглеждане на овцете в нашата страна.

Земите с хълмист релеф предлагат най-продължително време за отглеждане на овце на открито: от 210 до 240 дни. Климатът позволява паша от втората половина на март до първата половина на ноември. За районите на Източна Стара планина, Източни Родопи, Странджа и Сакар периодът е по-дълъг с около 20—30 дни.

В нископланинския пояс периодът за свободно отглеждане на овцете е по-кратък — между 180—210 дни. Климатът създава възможност за паша от април до октомври. В среднопланинския пояс периодът е още по-кратък и продължава от 120 до 180 дни. Тук климатичните условия са благоприятни от май до септември.

Високопланинският пояс се отличава с най-кратък период от време за открито отглеждане на овце — от 60 до 120 дни. Климатът позволява паша от юни до септември, а на височини над 2000 m — предимно през юли и август.

При наличието на значителни поземлени ресурси за развитие на екстензивно овцевъдство в хълмистите и планинските територии на нашата страна остава открит проблемът за осигуряването с необходимите фуражи при закритото отглеждане на овцете. Затруднения ще се получат с доставката на зърнени фуражи, тъй като условията за тяхното производство в планинските райони са неблагоприятни. Следователно пасищата не трябва да се използват само за открито отглеждане на овцете, но след-

ва от тях чрез прилагането на необходимите агротехнически мероприятия да се осигури биомаса за зимния период. Условието за производството на биомасата са твърде различни в отделните части на проучваната територия. Например в планинските райони със силно пресечен релеф пасищата са маломерни и разпокъсани.

Основен ограничител за разширяването на овцевъдството ще бъдат недостатъчните и дисперсно разположените трудови ресурси. Разглежданите територии могат да се разграничат по степен на задоволеност от трудови ресурси. Най-силно обезлюдените части са в Предбалкана и северните склонове на Западна и Средна Стара планина, където населението в надтрудоспособна възраст вече преобладава спрямо групата в трудоспособна възраст. Като се има пред вид и много малкият брой на населението в едно село от този район, редица села практически нямат трудови ресурси. В същност в демографско отношение селищата тук са в процес на ускорено доизживяване на наличното население. Други райони с неблагоприятен баланс на трудовите ресурси са Краището, Сакар и Странджа. Останалите хълмисти и планински части от нашата страна се характеризират с по-слаб отлив на трудови ресурси. Сравнително добре са заселени Родопите и нископланинските части на Благоевградски окръг. Но и тук за развитието на овцевъдството важна пречка са трудовите ресурси. Според нас две са основните причини за недостиг на трудови ресурси за развитието на овцевъдството в районите, които са сравнително по-добре осигурени с трудов потенциал. Ако разгледаме, от една страна, специализацията на аграрно-промишлените комплекси (АПК), разположени в Родопите, се установява, че преобладават култури с най-висока трудоемкост. Броят на работниците на 1000 дка обработваема земя неколккратно надминава този на равнинните зърнопроизводителни райони. От друга страна, от проучванията, които направихме в някои АПК в Родопите за възрастовия състав на заетата работна сила в овцевъдството, се установи, че над 90% от тях са на възраст от 50 години нагоре. С малки изключения подобно е положението и в цялата изследвана територия. Този тревожен факт показва, че ако няма постъпление на трудови ресурси в този отрасъл, след 10—15 години ще трябва да се лишим от професията на овчаря.

Гъстотата на населените места на 100 км² от територията може да се използва като критерий относно възможността за усвояване на пасищни ресурси. Проучванията показват, че селищната мрежа е по-равномерно разположена, отколкото гъстотата на населението. Практически в нископланинския и среднопланинския пояс няма недостъпни пасищни терени, като средното разстояние варира от 2—5 км² (за Предбалкана и Северна Средна

Стара планина) до 10—12 км в Родопите и по-високите планински части от тези пояси.

За успешното развитие на овцевъдството значение има и състоянието на социалната и техническата инфраструктура. В тези райони като общо явление е по-високата жилищна задоволеност (средно от 18 до 22 м² на обитател), с което се осигурява възможност да се използва готовият жилищен фонд. Недостатъчно е изградена останалата мрежа от системата за комплексно обществено обслужване. Затова при строителството на овцекомплекси следва да се използват по-големите села. Инженерните съоръжения на територията позволяват да се намалят разходите при изграждането на благоустройствените мрежи за нуждите на овцефермите и комплексите. Например сериозен проблем при напояването на изкуствените пасища в по-засушливите райони, като Сакара, Странджа и Източните Родопи, е изграждането на водопроводи и съоръжения за доставяне на вода в района на пасищния масив.

Като комплексен показател за ефективността от развитието на овцевъдството в хълмистия и планинския пояс на страната се явява себестойността на продукцията. Проучванията показва, че, общо взето, тя е по-висока в сравнение с равнинните части. Анализът на структурата на общата продукция, получавана от овцевъдството средно за АПК в нашата страна, и за АПК, разположени в Странджанския, Старопланинския и Рило-Родопския овцевъден район, показва различия. В тези райони относителният дял на месото в общия обем заема от 47 до 53% спрямо 42,5% за страната, на вълната от 25,3 до 31,6% спрямо 35,7% и на млякото 21,8% спрямо 21,7%. Перспективното производствено направление в хълмистия и планинския пояс у нас ще бъде за месо и вълна, тъй като в структурата на разходите най-голям дял заемат разходите за труд. Едва ли може да се очаква, че при по-нататъшното индустриализиране на страната ще има достатъчно овцевъди за доене на овцете. Следователно поради недостиг на трудови ресурси постепенно ще се изостави тристранното използване на овцете и при новите технологии за отглеждане ще отпадне доенето.

Във всички случаи трябва да се подхожда диференцирано към проблема за териториалната концентрация на овцевъдството. По наше мнение тук може да се приложи принципът на комбинатата. В по-големите села и малките градове с благоприятно разположение трябва да се изградят овцекомплекси с прилагане на най-модерна технология и максимална степен на механизация на производствения процес. Тези комплекси трябва да обслужват и разпръснати овцеферми за екстензивно отглеждане на овце непосредствено при селища с наличие на пасищни ресурси. През зимния сезон, когато трябва да се премине на фуражно отглеж-

дане, по-голямата част от стадата е необходимо да се концентрират в овцекомплексите. По този начин може да се съчетава в общественото стопанство предимството на екстензивния с интензивния начин на отглеждане.

Като съчетаваме оценките на природните условия и ресурси и ограничителното въздействие на социално-икономическите предпоставки, предлагаме следните съображения за възможностите и степента на усвояване на пасищата:

най-благоприятни условия за постепенно усвояване на пасищата съществуват в хълмистия и нископланинския пояс, където достъпността до пасищните терени е най-добра и продължителността на използваемост през годината — най-голяма. В тези пояси са разположени основната част от пасищния фонд (70—80%) и преобладаващият контингент от трудови ресурси. Тук се намират и най-много селища, някои от които могат да бъдат бази за построяване на овцекомплексите и за настаняване на работната сила;

в среднопланинския и нископланинския пояс ефективността от използването на пасищните терени се занижава от намалената достъпност до тях и по-късия период на благоприятните климатични условия през годината. Тук трябва да се прилага лагерното отглеждане на овцете.

Л И Т Е Р А Т У Р А

- Гешев, Г., А. Динев — Комплексна географска оценка на възможностите за развитие на овцевъдството в Предбалкана и Главната Старопланинска верига по материали за Великотърновски и Габровски окръг, сп. Пробл. на геогр., кн. 4, 1977.
- Петров, Е., Ж. Страшилов, П. Костов — Използването на поземлените ресурси в България, С., 1976.
- *** Климатичен справочник на НР България, С., 1959.
- *** Научните постижения в широката практика, в. „Работническо дело“, бр. 204/23.7.1977.
- *** Преброяване на населението и жилищния фонд към 2 декември 1975 г (предварителни данни), С., 1976.

COMPLEX GEOGRAPHICAL ASSESSMENT OF THE HILLY AND MOUNTAINOUS ZONE IN BULGARIA FROM THE VIEWPOINT OF SHEEP-BREEDING

G. Geshev, A. Dinev

S u m m a r y

There are most favourable conditions to use the pastures in the hilly and mountainous zone where the accessibility to them is best in addition to their longest seasonal exploitation. This zone includes 70%—80% of the pasture reserves and the larger contingent of manpower. Many settlements are situated there. Some of them can serve as a base for building sheep-breeding farm complexes and for providing the population with jobs. Because of the comparatively poor accessibility to the pastures in the central and high mountainous regions and of the more severe climate which shortens the period for pastoral sheep-breeding, the effectiveness of their usage there is reduced. Suggestions have been made to give impetus to sheep-breeding in the open air in these regions.